

Enkele notities over literaire kritiek en het internet

Elke Brems

K.U. Leuven

NEERLANDISTIEK.NL 07.07b; GEPUBLICEERD: [oktober 2007]

1.

In december 2006 riep het weekblad *Time* geen individu maar een collectief uit tot 'Person of the year'. De uitverkorene was 'you', een voornaamwoord dat verwees naar de modale internetgebruiker, naar al diegenen die Web 2.0 hebben gecreëerd.

Web 2.0 staat voor een nieuwe vorm van internetgebruik, aldus *Time*: 'It's a tool for bringing together the small contributions of millions of people and making them matter.' 'You' werd verkozen 'for seizing the reins of the global media, for founding and framing the new digital democracy, for working for nothing and *beating the pros at their own game*' (mijn cursivering). Er wordt verwezen naar grote projecten als Wikipedia, YouTube en MySpace, maar ook naar kleinere initiatieven als weblogs en webrecensies.

Time is weliswaar realistisch: 'Web 2.0 harnesses the stupidity of crowds as well as its wisdom. Some of the comments on YouTube make you weep for the future of humanity just for the spelling alone, never mind the obscenity and the naked hatred.' Het tijdschrift beschouwt Web 2.0 als een gigantisch sociaal experiment.¹

¹ zie <http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,1569514,00.html>

Een bescheiden stukje van die digitale democratie wordt gevormd door de literaire kritiek op het internet.

2.

De hoeveelheid aandacht die er alleen al in ons taalgebied uitgaat naar de relatie tussen literatuur en internet is verbazingwekkend, als je in acht neemt dat het om een heel recent fenomeen gaat. Er was duidelijk ruimte voor vernieuwing, verandering, verademing in het literaire veld in Vlaanderen en Nederland. Het internet lijkt een uitweg te bieden uit een impasse. Dat geldt zeker voor de literaire kritiek op het internet. Al geruime tijd wordt er gemord over de literaire kritiek die in kranten en weekbladen gestaag wordt afgebouwd, gecommmercialiseerd, vertoepensiseerd.

Het internet lijkt de redder in nood: er is grenzeloos veel plaats, het kost weinig, het kan heel kort op de bal spelen.

Het internet is echter, zoals welbekend, geen annex bij de papieren wereld, maar genereert totaal nieuwe vormen van tekstualiteit. De literaire kritiek die er bedreven wordt, is geen vervanger van de literaire kritiek in de reguliere pers, maar is een nieuwe vorm. En dat niet enkel door wat er staat, maar vooral ook door hoe het functioneert.

3.

Ik heb niet de bedoeling om binnen het bestek van deze verkennende bijdrage algemene uitspraken te doen over dé internetkritiek, daarvoor is er heel wat meer studie nodig. Voor deze bijdrage bekeek ik enkel de casus van de website van de Boekgrrls (www.boekgrrls.nl).²

De website van de Boekgrrls is een community waar vrouwen met interesse voor boeken hun mening over gelezen boeken kunnen achterlaten en die van anderen kunnen raadplegen. Er zijn leeshoeken voor allerlei soorten boeken: van 'debutanten' over 'filosofie', van 'chicklit' tot 'spanning' of 'poëzie'.

De boekgrrls -website bevindt zich in een aantal spanningsvelden die ik hier wil aanstippen.

Ten eerste is er het spanningsveld tussen het private (intieme) karakter en de publieke status. Er zijn een 230-tal leden (die dus de nieuwsbrief ontvangen), maar de website is voor veel meer mensen toegankelijk. Op de website wordt gemeld dat er zo'n 1700 bezoekers per dag zijn. Nu stelt Jos Joosten terecht vraagtekens bij die kwantitatieve manier om de populariteit van een website aan te tonen, maar de bezoekersaantallen zijn in elk geval een indicatie van de mate waarin een website geraadpleegd wordt.

Aan de ene kant zijn de boekgrrls dus een betrekkelijk klein clubje, met het ledenaantal van een gemiddeld literair genootschap, aan de andere kant wordt die beslotenheid radicaal opgebroken: er zijn dagelijks zeer veel 'anonieme' bezoekers die hun teksten lezen, hun 'gesprekken' volgen.

Het privé-karakter van de interactie wordt onder meer gevoed door de wie-is-wie-pagina waarop een 120-tal boekgrrls zich kort voorstellen, soms op een heel persoonlijke en intieme manier. Aan die biografietjes worden vaak andere links gekoppeld, naar persoonlijke websites, waar niet zelden eigen

² Met opzet kies ik geen website die zich specialiseert in poëziekritiek. De poëziekritiek, die in de reguliere pers vrijwel helemaal verdwenen is, is op het internet heel actief. Er zijn zeer veel sites, die druk bezocht worden en

schrijfsels van de boekgrls op te vinden staan, maar even goed bijvoorbeeld een link naar een villa in Zuid-Frankrijk die een bepaalde boekgrl te huur aanbiedt. Ook het gebruik van voornamen bevestigt het schijnbaar intieme en familiale karakter van de boekgrls-website. Wat de grls over een boek schrijven lijkt slechts voor de 'vriendinnen' bedoeld, maar heeft in feite een veel ruimere verspreiding en weerklank.

Een ander spanningsveld is dat tussen autoriteit en amateurisme. In *Ons Erfdeel* van november 2006 schreef Jan-Hendrik Bakker: 'Waar vroeger toonaangevende tijdschriften en critici de kwaliteit van de literaire productie benoemden en selecteerden wat ueberhaupt besproken diende te worden, is er nu veel meer ruimte gekomen voor de smaak van de literaire consument zelf.' Waar in de reguliere literaire kritiek sprake is van een driedeling werk-criticus-lezer (waarbij de criticus als een soort van bemiddelaar optreedt, maar ook als een specialist/ voorproever/ opiniemaker), is er op een website als die van de boekgrls veeleer sprake van een tweedeling werk-lezer.

Susanne Janssen en Nel van Dijk hebben aangetoond dat er vanaf de jaren zeventig een specialisering/professionalisering van de literaire kritiek heeft plaatsgevonden door de opkomst van academisch gevormde critici.³ De grote productie leidde er ook toe dat all-round critici nauwelijks nog gevonden konden worden. De literaire kritiek op het internet vertoont een omgekeerde beweging, namelijk één van deprofessionalisering. Bij de boekgrls hoef je helemaal geen specialist te zijn in een bepaald genre om er een oordeel over te kunnen vellen. Zo schrijft een bepaalde boekgrl een recensie over de poëzie van H.C. Ten Berge, ook al bekent zij meteen dat zij 'geen kennis meer [heeft] opgedaan over poëzie sinds de middelbare school 40 jaar geleden'.⁴ Voortdurend bestempelen boekgrls zichzelf als 'leken' of 'amateurs'. Daaraan ontleen de kritieken een vorm van authenticiteit: hun oordeel wordt gepresenteerd als puur, zuiver, onverdacht, belangeloos. Dat staat in schril contrast met het aura van vriendjespolitiek, consensusvorming en profileringsdrang dat de papieren literaire kritiek met zich meedraagt. Lijkt er op het eerste zicht door die deprofessionalisering een vermindering van autoriteit op te treden, dan zou bij nader inzien wel eens het omgekeerde het geval kunnen zijn: de autoriteit van de leek, de liefhebber is erg moeilijk weerlegbaar. Die autoriteit wordt bevestigd en geïnstitutionaliseerd door zoiets als de 'Person of the Year'-verkiezing van *Time*, waarin onder meer wordt gesteld dat de amateurs de professionals op hun eigen terrein verslaan. Het amateurisme van de boekgrls wordt niet onder stoelen of banken gestoken, maar wordt duidelijk geëxpliciteerd. Zo opent een boekgrl haar recensie als volgt: 'De hoofdfiguur (oeps, had hij nu een naam...???) is een Engelse jongen' of schrijft een andere: 'Ik had nog nooit van deze auteur gehoord. Is waarschijnlijk zijn debuut' (uit de informatie toegevoegd door de redactie blijkt het om een vierde roman te gaan, EB).

Een derde spanningsveld waarin de boekgrls zich bevinden is dat tussen focus en verstrooiing. De website van de boekgrls is een boekensite, dat is duidelijk. Toch - en dat is uiteraard typisch voor het internet - vind je overal links naar heel andere onderwerpen en sites. De boekgrls zijn zelf een afsplitsing van de webgrls en aan de ene kant houdt dat een specialisering in, maar aan de andere

soms een grote weerklank hebben. De poëziewebsites - met zowel primaire als secundaire teksten - zijn een eigen circuit aan het vormen. Dat circuit verdient een aparte studie.

³ Zie http://www.dbnl.org/tekst/dijk036reuz01_01

⁴ Interessant is dat H.C. Ten Berge zelf een reactie schreef op de boekgrls-website, waarmee hij hen meteen ook autoriteit toekent én bovendien het 'persoonlijke' en toegankelijke karakter van de site bevestigt.

kant is er ook binnen de boekgrls zelf een voortdurende neiging om uit te waaieren, afsplitsingen te creëren. De redactie van de boekgrls houdt alles strak in de hand door discussies die uitwaaieren naar allerlei andere onderwerpen (reizen, kinderen, gezondheid etc.) eruit te halen en apart te zetten in een rubriek 'besproken onderwerpen'. Zo blijft de website al bij al sterk geconcentreerd. Toch duiken andere onderwerpen telkens weer op (onder andere ook via advertenties), zodat de 'boeken' in een constante dynamiek zitten die het literaire veld verbindt met andere maatschappelijke domeinen.

Het spanningsveld focus-verstrooiing laat zich nog op een andere manier zien: waar in de reguliere literaire kritiek, zoals Bakker stelt, de critici een weloverwogen selectie maken (ook al zal die vaak gedirigeerd zijn door bijvoorbeeld uitgeverijen), speelt bij de boekgrls de factor toevalligheid een grote rol. Zo laten de boekgrls weten dat ze een bepaald boek toevallig in de bibliotheek meenamen of cadeau hebben gekregen. De anekdotiek ('Ik heb het boek uit de bibliotheek van Zeist') hangt samen met het pseudo-private karakter, met de amateursauthenticiteit en met de niet-doelgerichtheid van deze boekenwebsite: er zit geen bepaalde visie achter, de selectie is willekeurig en toevallig.

Dat brengt met zich mee dat de canoniseringsprocessen die in een eerste fase door de reguliere literaire kritiek op gang worden gebracht, hier helemaal anders verlopen. De greep die hier uit het aanbod wordt gedaan is veel minder gebonden aan één welbepaalde poëtische (canoniserende) verwachtingshorizon (vanuit de centrale, 'herkenbare' positie die een bepaalde criticus in het veld inneemt). De hiërarchieën en canons die in de reguliere literaire kritiek erg bepalend zijn bij de selectie (en het oordeel), gelden hier minder.⁵ De selectie is ook minder gericht op de actualiteit, doordat er minder met recensie-exemplaren wordt gewerkt en meer met vondsten uit de bibliotheek, mond-tot-mond-reclame etc.

De invloed van zulke alternatieve canoniseringsprocessen (op onder meer het koopgedrag) verdient zeker meer onderzoek.

Anekdotiek is een belangrijk kenmerk van deze recensies. Sommige uitspraken verraden een bijkomend spanningsveld, namelijk dat tussen het momentane (actuele) karakter van deze kritieken en het 'blijvende' de langdurige raadpleegbaarheid. Zo lees je bijvoorbeeld in een recensie: 'Caesar is net vermoord en ligt in een plas bloed aan de voet van het standbeeld van zijn grootste rivaal en ik bewaar het laatste hoofdstuk voor morgen.' In de 'briefwisseling' die daarop volgt, komt dan het vervolg aan bod.

Een andere voorbeeld van anekdotiek is een discussie die zich ontspint naar aanleiding van een gedicht van Jan Wolkers. Daarin komt het woord 'riet' voor en één van de boekgrls claimt autoriteit bij de interpretatie van dat woord doordat ze rondleider geweest is 'in de Botanische Tuinen van de Universiteit *hier* in Utrecht'. Overigens is het gebruik van *hier* (mijn cursivering) erg opvallend: het reveleert een spanningsveld tussen de virtuele wereld en de werkelijkheid. 'Hier' zou eigenlijk naar de website moeten verwijzen, maar maakt een doorsteek naar de anekdotische, werkelijke positie van deze boekgrl. Er is overigens een rubriek op de boekgrls-website die heet 'irl' (in real life), waarin verslag wordt gedaan van gezamenlijke uitjes en ontmoetingen van de boekgrls. Daaruit blijkt zeer duidelijk dat de literaire kritiek hier een belangrijke sociale functie vervult en zeker geen louter literaire.

⁵ Wel zie je bij bekende auteurs meer neveninformatie opduiken in de marge, meer links naar andere websites over die auteurs (bijvoorbeeld naar Wikipedia).

4.

Door die deprofessionalisering verandert de literaire kritiek ook inhoudelijk. De klassieke opbouw beschrijving-interpretatie-evaluatie blijft niet overeind. Het toch al zwakke broertje 'interpretatie' verdwijnt haast volledig. De meeste boeken worden uitvoerig beschreven en samengevat. Er zijn technieken om duidelijk te maken dat een belangrijke plotwending verklapt wordt in de recensie, en er is de ezelsoortetiek die inhoudt dat lezeressen een opsomming van citaten geven die hen in het bijzonder hebben aangegrepen tijdens de lectuur. Qua argumentatie vind je vooral die argumenten die te maken hebben met de relatie werk-lezer. Emotionele argumenten zijn legio, met het courante gebruik van adjectieven als 'prachtig', 'boeiend' of 'ontroerend', en van uitspraken als 'het grijpt je bij de keel' of 'Ik heb zelden zo'n rotboek gelezen'. Ook identificatie-argumenten komen telkens terug: 'Als Agnes een succes van haar leven kan maken dan ik toch ook???' Van literairkritisch of literairwetenschappelijk jargon wordt slechts door een enkeling gebruik gemaakt.

Compositorisch zijn de recensies associatief en vertonen ze niet de klassieke structuur inleiding-midden-slot. Dat komt onder meer door het inlassen van reeksen citaten en door het gebruik van persoonlijke anekdotiek. Uiteraard vertoont de compositie van de literaire kritiek op een bepaald boek ook unieke kenmerken doordat er vaak een antwoord op komt of omdat er zelfs een discussie op volgt. Daardoor krijgt de recensie een briefkarakter dat zich ook vertaalt in heel wat aansprekingen van de lezer (in casu een andere boekgrl).

Het register is informeel: 'Romeinen hadden niet zoveel met 'losers' of 'Veel taal, veel associe. Heerlijk'.

5.

Wat valt er nu te concluderen uit al deze opmerkingen en notities? Verslaan de boekgrls ('you') de professionals op hun eigen terrein? Zeker als het op vitaliteit, enthousiasme, feedback aankomt. Voor zover we uit deze casus algemenere conclusies mogen trekken, blijkt dat de literaire kritiek op het internet anders functioneert dan de klassieke literaire kritiek. In deze casus is het literaire veld nauwelijks nog autonoom en ligt de macht niet bij de 'ingewijden': er wordt geen strijd gevoerd om in het centrum van het literairkritische systeem te geraken. De sociale functie is prominent. Het zou interessant zijn om de vergelijking met het functioneren van leeskringen te maken (met o.m. aandacht voor de 'vrouwelijke lezer', en voor de 'leeslijst' waarmee ook hier gewerkt wordt).

Internetkritiek zoals deze is dan ook geen vervanger van de papieren kritiek, maar is er een aanvulling bij, het is een nieuwe vorm, waarbij je je zelfs kan afvragen of de term 'literaire kritiek' nog wel van toepassing is. De definitie die Jos Joosten geeft in *Nieuw Zuid* luidt: 'het, zonder opgelegd eindoordeel, subjectief, op schrift en publiekelijk becommentariëren van recent verschenen teksten die in aanmerking komen voor het predikaat 'literair'. Op het eerste zicht kunnen de boekgrls-recensies (dan toch de recensies die over literatuur gaan) aan al deze voorwaarden voldoen, hoewel het gemengd private-publieke karakter van de boekgrls-website de term 'publiekelijk' ruim interpreteert. Wat echter vooral een andere invulling krijgt, is de term 'subjectief'. De onvermijdelijke subjectiviteit van de beoordelaar wordt bij de boekgrls ingevuld door een geëxpliciteerd amateurisme en een quasi-intieme anekdotiek die een indruk van authenticiteit wekt en een aura van 'tijdelijkheid' verleent. De subjectiviteit van de professionele literaire criticus heeft een andere invulling: meer poëticaal, meer vanuit een grondige kennis van en opinie over het literaire veld. Want die professionele literaire kritiek blijft nodig,

of die zich nu enkel verder op papier ontwikkelt of daarnaast ook op het internet een plaats gaat innemen en daar mediums specifieke vormen zal aannemen (wat mij onvermijdelijk lijkt). Erik Spinoy schreef in een tekst voor Passa Porta: 'Misschien - het is nog te vroeg om daar met zekerheid iets over te zeggen - ontstaat hier [hij bedoelt: op het internet, eb] wel een nieuwe, vitale en volstrekt onafhankelijke literaire kritiek, al dan niet in reactie op en interactie met de kritiek in de media en in de literaire tijdschriften.' Spinoy heeft het hier ongetwijfeld over het totale tegengestelde van wat de boekgrrls doen, die nochtans de kwalificaties nieuw, vitaal en onafhankelijk wel verdienen. Hij hoopt op een intellectueel debat.⁶

Thomas Vaessens pleit voor een 'strengere en competente kritiek' op de 'laagdrempelige echelons', en die is er nog nauwelijks. Dat wil echter niet zeggen dat literaire kritiek zoals die onder meer door de boekgrrls bedreven wordt 'fout' of zelfs 'gevaarlijk' is, ze is alleen niet geschikt om als graadmeter te dienen voor de Nederlandse (en anderstalige) literatuur. Maar ze werkt wel, ze tornt aan de canon, aan de centrum- en margeposities in het literaire veld, aan het begrip autoriteit. We moeten die kritiek niet beoordelen met dezelfde normen als de reguliere literaire kritiek.

6.

De Vlaamse krant *De Morgen* publiceerde op 4 januari 2007 een boeiend artikel over 'long-tail'-economie.⁷ Daarin staat dat de consument van onder meer cultuurgooederen zich meer en meer laat leiden door andere consumenten, die je bijvoorbeeld tegenkomt op internetcommunity's: 'Je wordt lid van een community omdat je bepaalde smaken met de andere leden gemeen hebt. Zij kunnen jou dus ook betrouwbaar koopadvies geven'. En de internetspecialist Chris Anderson wordt geciteerd: 'Met het digitale tijdperk is niet alleen de productie en de consumptie van cultuur gedemocratiseerd, maar ook de kritiek. Gedaan met de almachtige critici: de klassieke *gatekeepers* die beslissen wat goed is en wat niet moeten plaats maken'. In tegenstelling tot wat je zou denken, betekent dat volgens hem zeker geen 'mainstreaming', geen nivellering, waarbij enkel de gemiddelde smaak en de middelmatige producten nog aan bod zouden komen. Integendeel: er is veel meer ruimte voor niche, voor uiteenlopende smaken en genres, voor diversifiëring. Anderson voorspelt haast het einde van het bestsellertijdperk. 'De gemiddelde Barnes & Nobles (de bekendste Angelsaksische boekhandelketen) heeft ongeveer 130.000 titels in de aanbieding, maar Amazon haalt meer dan de helft van zijn omzet uit de verkoop van boeken die de top 130.000 niet halen, laat staan de top tien van Standaard Boekhandel', schrijft journalist Bert Bultinck. De boekgrrls zijn nog geen amazones, maar allicht dragen ook zij hun steentje bij tot een ontoptienisering van het literaire veld.

Bibliografie

Jan-Hendrik Bakker, De nieuwe oraliteit. Literatuur en de nieuwe media. In: *Ons Erfdeel*, november 2006.

Bert Bultinck, Het profijt zit in de staart. In: *De Morgen*, 4 januari 2007.

⁶ Zie http://www.passaporta.be/site/content/pdf/passaporta-literaire_kritiek_spinoy.pdf

⁷ Je kan het artikel lezen op <http://www2.demorgen.be/archief.demol/> via de zoekterm 'long tail'. Je moet wel een kleine vergoeding betalen (in de vorm van een 'dagkaart').

Nel van Dijk en Susanne Janssen, De reuzen voorbij. De metamorfose van de literaire kritiek in de pers sedert 1965. Op: www.dbnl.be

Jos Joosten, Kritiek op een keerpunt. Recenseren in tijden van internet en weblog. In: *Nieuw Zuid*, jrg.5 nr.18

Erik Spinoy, Hegemonie en exces: de verdringing van de literatuurkritiek. Op: www.passaporta.be

Thomas Vaessens, Zonder kritiek wordt niemand groot - tegen het romantische beeld van poëzie. In:

NRC, 21 januari 2006.

www.time.com